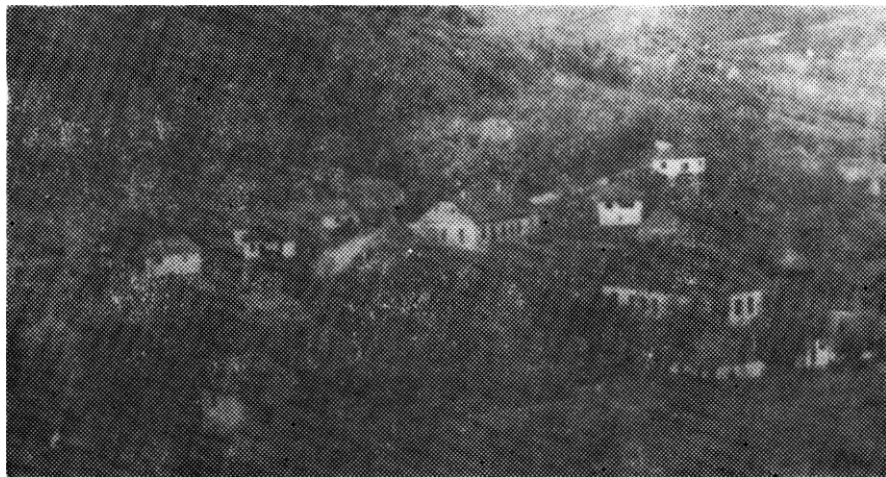

МУЧИЛИШТЕ У БРАЈИЋИМА

Ако би данас неко хтео да тражи лепоту сеоског насеља, ваљало би да дође у Брајиће. Полегло по косама и благим увалама испод Суворора, окренуто југоистоку, богато воћњацима и шумарцима — ни далеко ни близу густим градским насељима, дигнуто изнад котлинских магли, а о-пет спуштено иопод ветровитих планинских врхова, једноставно лепо таковско село.

У јесен 1941. године Брајићи су били средиште једне страховладе коју су завели четници са оближње Равне горе, место у

Брајићи — центар села

коме су ое окупљали дражиновски официри, где су вођени важни преговори, али убрзо и место које ће у једном тмурном јесењем новембру 1941. године постати мучилиште за партизанае.

Велики број партизана које су четници заробили у јесен 1941. године, а касније предали Немцима да би били стрељани на Крушику, прошао је кроз мучилиште у Брајићима. Овде је, кажу, непрекидно заседао четнички преки суд и изрицао само једну казну — смрт.

Никад се не може тачно утврдити када су четници почели да убијају у Брајићима и колико су убили заробљених партизана

и похватаних родољуба. За сада се поуздано зна да су у овом селу стрељане три веће групе заробљених и похватаних. Прву групу, у којој су били заробљени код болнице у Горњој Горевници, четници су стрељали петог новембра. У другој групи, која је стрељана шестог новембра, били су заробљени партизански рањеници, лекарке и болничарке, похватани између Љига и Мионице и неки истакнути борци из Мионице. Трећа група, стрељана деветог новембра, била је претежно од похватаних из ваљевског краја.

Највише заробљених стрељано је на Дреновом врху, око два километра изнад центра села. На том месту данас стоји споменик који на то опомиње. У једној ували, која као да је настала ископавањем земље за прављење цигле, с леве стране пута кад се иде из Брајића за Равну гору, пролазник и нехотице застане пред обељјем необичног облика. Од камених блокова направљена је представа пушчаног зрна, које се широм страном зарило у земљу, а циља небу. На оној страни тог великог танета која се види с пута белим и црним каменчићима у мозаику је исписан текст. Он казује да су четници овде стрељали око 500 партизана. Овде, или на неком другом сличном месту око Дреновог врха, можда у Буковачи, у неким јаругама из којих се усред бела дана једва види парче неба — ко зна где све!

Сведочанства о том свирепом убијању разбацана су.

Четници су из Мионице одвели на Равну гору 17 партизанских лекарки и болничарки и 16 рањених партизана и стрељали их крај села Брајића¹.

„... У новембру 1941. четници стрељали у селу Брајићима (срез таковски) на месту званом Дренови врх око 500 заробљених партизана и присталица ослободилачке борбе. . .”²

„... Четвртог новембра 1941. четници су убили близу Равне горе око 30 партизана, које су били на превару заробили, међу којима је било 18 девојака које су биле упућене у Ужице за болничарке. . .”³

„... Преко 510 бораца партизанских одреда и симпатизера овде је осуђено на смрт. Око 170 поубијано је маљевима и кољем у подруму зграде четничког штаба. Велики број стрељан је на обронцима Дреновог врха, међу њима и 18 другарица — партизанских лекара и болничарки. . .”*

Четници су заробљене партизане са свих страна дотеривали у Брајиће. Одмах су их затварали у разне грађевине у центру села, а најопасније су сабијали у један подрум испод зграде у којој

1. Србија у рату и револуцији 1941—1945, стр. 156.

2. Издајник и ратни злочинац Дража Михаиловић пред судом. Стенографске белешке, Кеоград, 1946, стр. 55 и 509.

**Споменик
жртвама
четничког терора
у Брајићима**

се налазио четнички штаб. Подрум је био сасвим мали. У њему је извирала вода. Из подрума су четници једног по једног заробљеног изводили на саслушање. Најпре су са свакога на коме је било ишта од вредне одеће све скинули, а затим су тукли, тукли до бесвести, дивљачки, сатански. У томе се истицао четнички официр Рељић. Он је уз свако питање тукао мотком. Премлаћене су потом опет враћали у подрум. Тако је то трајало три дана и три ноћи. Заробљени којима је после саслушања скинута скоро сва одећа дрхтали су у блатњавом подруму и од новембарске хладноће и од страха пред неизвесношћу. У једном посебном, малом подруму, где је најпре једва стало шест заробљених „школараца“ (Ђака и студената), накнадно је убачено још седам. Њих 13 у том простору нису могли ни стојећи да се окрену.

Четвртог дана четници су отворили подрум и истерали све напоље. Онекуд се појавио четник Милисав из околине Чачка, Донео је мокре конопце и почео да веже заробљене и иопребијане партизане.

Размеђу се међу заробљеним партизанима четнички официри Душан Топаловић и Илија Орељ.

„ . . . У Брајиће су четници дотерали око 260 партизана, који су похватани око Горњег Милановца. . . „⁵

„ . . . Заробљеном Деспоту Секулићу четници у Брајићима су, поред низа других мука, одсекли руку. Прича се да су Тихомира Марића после дужег мучења убацили у пећ и ту је жив запаљен. О том садизму причао је после рата неки Блажић, а тако је сведочио и четнички капетан Орелј кад се нашао међу заточеницима на Бањици. . . „⁶

Скојевац Мишула Басарић био је хром, али се држао пркосно и четници су га због тога до крви претукли.

Жандармеријска станица у Брајићима, у којој је заседао четнички преки суд. Подрум ове зграде служио је као затвор и мучионица за заробљене партизана

Пошто је пуштена с Равне горе, партизанка Станка Лаковић наилази преко Брајића. Једна добродушна сељанка проводи је поред четничких заседа и саветује да се што пре удаљи с тог места, јер су, каже, четници овде скоро убили 22 рањена партизана⁷.

Сваке ноћи, сваког дана тог кобног новембра четници су водили по неку групу према Дреновом врху. Ту, на оном месту где данас стоји споменик у облику пушчаног зрна, или око тога места, убијали су чиме су стигли: пушкама, камама, моткама, маљевима. Обично су, сећа се случајно преживела Лепа Лукић⁸, на једном

3. Исто, стр. 509.

4. *Чански крај у НОБ. Пали борци и жртве*, стр. 80.

5. Среско повереништво за утврђивање злочина окупатора, Лазаревац, записник V 129/45.

6. Казивање Живка Лаловића, стенографске белешке, Мионица.

7. У *Живка република, записи и сећања*, књ. 2, стр. 414.

8. Њено сећање, наведено раније у овој књизи, записао је Владимир Дедијер и објавио у *ужичкој „Борби“* од 27. новембра 1941. године.

месту заустављали колону, везаним заробљеницима рекли су да поседају и да се одморе и тада се четнички официр Орел — бајаги случајно одмакне од заробљених, док са свих страна запраште пушке. Увала остане прекривена лешевима. Четници се враћају у кафану у Брајићима, поново се напију и припремају се да одведу следећу групу.

Са једном групом заробљених партизана у Брајиће су доведени бивши командант Космајског одреда професор Милутин То-

**Споменик на
Дреновом врху изнад
Брајића — место где
су четници масовно
убијали заробљене
партизана**

доровић и његова другарица Драгиња Тодоровић. Преживела Лепа Лукић их је обоје познавала. Она је била убеђена да су и Милутин и Драгиња стрељани на Дреновом врху. Тако је испричала партизанском новинару и тако је објављено у „Борби“. Међутим, професор Милутин Тодоровић је пред само стрељање у Брајићима, са још седморо заробљених, издвојен и касније предат Немцима па је стрељан на Крушику у Ваљеву.

Из изјаве заробљене партизанке, која је преживела стрељање на Дреновом врху у Брајићима, записане у „Борби“, особито је занимљиво ово место:

„... Затим нас воде у село Теочин. Ту смо прено-
ћили у једној кафани. Притом су извршили претрес —

отимачину. Скинули су нам све топлије одело, обућу, сатове и одвели нас у село, мислим да се зове Клаонице⁹. Ту су нас стрпали у једну јаругу са шипражјем — другарице су поседале. Четници су почели да се договарају звиждањем. Једна група иза нас почела је да пуца. На то су и остали припуцали на нас без икакве претходне припреме.

Многе су другарице певале држећи се храбро. Ја сам рањена у руку и одмах сам легла. Направила сам се да сам мртва. Када је пао мрак, извукла сам се из јаруге и побегла.

**Брајићи, сеоска кафана у којој је одржан састанак
Тита и Драже крајем октобра 1941. године**

Колико знам у тој групи су биле ове другарице и другчзви: Вуја Ољача, Олга Јојић, нека Боба, докторка Лоти Ебл, нека докторка Оља, виоока, плава, затим командант Космајског одреда Тодоровић с другарицом. Остале другове и другарице не знам, јер су били из других одреда¹⁰.

Поред Брајића постојали су и други четнички центри за хапшења и мучења.

Код нас се до сада није довољно ни знало ни писало о масовним губилиштима која су четници са Равне горе стварали по

⁹ Вероватно је реч о локалитету који се касније у документима помиње као Дренов врх. Село Клаонице не постоји. Видети *Именик места у Југославији*, Службени лист СФРЈ, Београд, 1973.

¹⁰ *Историјски архив КПЈ*, том I, књ. 1, стр. 362—363.

селима овог краја, око свог штаба. Овде су заиста мајсторски копиране све методе мучења и убијања за које је свет сазнао доласком нациста на власт, али су четници у томе показали далеко више цинизма, подлости и варварства и по томе често надмашивали и своје послодавце — немачке окупаторе.

Из великог списка стрељаних, који вероватно никад неће моћи да буде потпун, издвајамо нека имена која су у оскудним сведочанствима сачувана. У једној групи стрељани су: Тихомир Марић, Ратко Петровић, Деспот Секулић, Милан Стојановић, Милутин Ћосић. . . У другој групи: Драга Годоровић, докторка Лота Ејдус¹¹, Милена Илић, Олга Јојић, Вуја Ољача, Љубинка Дикић. . . У тој другој групи стрељани су вероватно још и Љубица Ракић, Зора Чаленић, па затим тада, или уз неку другу групу, Христивоје Петровић, Стојан Кораксић, Миленко Јевтовић, Драгослав Крчић, Милован Пауновић, Радољуб Крчић, Вукосав Поповић, Живорад Поповић, Станко Пертинач, Секула Шаиновић, Драгољуб Илић, Благомир Буђевац, Драгиша Радовић, болничарке Боба и Беба, докторка Оливера Вањек, Дара Тадић, још један Ћосић. . . Још неко нејасно име, негде само надимак или занимање. И имена више нема, а увала на Дреновом врху била је препуна лешева и у документима, као и на споменику, помиње се преко 500 на смрт осуђених и убијених. Ко је тада смео да се примакне зверској јазбини и распитује за имена неких који нису признавали да је „краљ леп као златна јабука“ и да се слобода може уживати кад је окупатор у земљи? Ни фашистички окупатори ни њихове слуге нису марили што ови људи имају своја имена. За њих је најважније било убити што више.

11. Лепа Лукић V свом сећању, објављеном у „Борби“, мислила је да се докторка Лота презивала Ебл. Вид. *Историјски архив КПЈ*, том I, књ. I, стр. 363.